

Wojciech Więclaw

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

UTRATA WARTOŚCI AKTYWÓW FINANSOWYCH

1. Wstęp

Celem ustalania utraty wartości jest weryfikacja, czy zaprezentowane w bilansie aktywa stanowią przyszłe korzyści ekonomiczne. Sposób ustalania utraty wartości jest różny w przypadku różnych zasobów. W powyższym opracowaniu podano analizie zasady ustalania utraty wartości aktywów finansowych w polskich regulacjach z zakresu rachunkowości oraz w Międzynarodowych Standardach Sprawozdawczości Finansowej (MSSF) według stanu prawnego na 30 kwietnia 2004 r.¹

2. Podstawy prawne

W polskich przepisach dotyczących rachunkowości podmiotów innych niż banki i ubezpieczyciele istnieją dwie regulacje, wskazujące na sposób ustalania utraty wartości przez aktywa finansowe. Są to:

1. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (z późn. zm.) (uor),
2. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych (z późn. zm.) (RIF).

Ustawa o rachunkowości przedstawia ramowe zasady ustalania utraty wartości aktywów finansowych, natomiast RIF wprowadza szczegółowe zasady ustalania utraty ich wartości.

¹ Uwzględniono treść MSR 39 po zmianie, która weszła w życie 1 stycznia 2005 r. Wcześniejsze zastosowanie zmienionego standardu jest dopuszczalne.

3. Ustalanie utraty wartości aktywów finansowych

Ustalanie utraty wartości aktywów finansowych jest dokonywane różnie w zależności od kategorii, do której dany składnik aktywów jest zaliczony. Obowiązujące rozwiązania zakładają klasyfikację aktywów finansowych do czterech kategorii (§ 5 ust. 1 RIF)²:

- 1) przeznaczonych do obrotu, wycenianych według wartości godziwej, chyba że nie można jej ustalić w wiarygodny sposób; skutki wyceny odnoszone są na wynik finansowy;
- 2) stanowiących udzielone pożyczki i wierzytelności własne, wycenianych według skorygowanej ceny nabycia; skutki wyceny odnoszone są na wynik finansowy;
- 3) utrzymywanych do terminu wymagalności, wycenianych według skorygowanej ceny nabycia; skutki wyceny odnoszone są na wynik finansowy;
- 4) dostępnych do sprzedaży, wycenianych według wartości godziwej, chyba że nie można jej ustalić w wiarygodny sposób; skutki wyceny odnoszone są na wynik finansowy lub na kapitał z aktualizacji wyceny, w zależności od polityki rachunkowości jednostki³.

W przypadku aktywów finansowych przeznaczonych do obrotu zastosowana metoda wyceny uwzględnia ewentualną utratę wartości – nie jest więc konieczna specjalna procedura w celu jej ustalenia. Ustalenie utraty wartości dotyczy zatem aktywów finansowych wycenianych według metody innej niż wartość godziwa oraz wycenianych według wartości godziwej ze skutkami wyceny ujmowanymi w kapitale z aktualizacji wyceny.

3. 1. Utrata wartości aktywów finansowych stanowiących udzielone pożyczki i wierzytelności własne oraz aktywów finansowych utrzymywanych do terminu wymagalności

W przypadku wystąpienia utraty wartości aktywów finansowych wycenianych według skorygowanej ceny nabycia należy ustalić odpisy aktualizujące z tytułu utraty wartości w wysokości różnicy pomiędzy wartością tych aktywów wynikającą z ksiąg a kwotą możliwą do odzyskania – stanowiącą aktualną wartość przyszłych przepływów pieniężnych oczekiwanych przez jednostkę, zdyskontowaną za pomocą właściwej stopy procentowej. W przypadku aktywów finansowych o stałym oprocentowaniu, wycenianych według skorygowanej ceny nabycia (np. wierzytelności z tytułu pożyczek lub dłużnych papierów wartościowych stanowiących udzielone pożyczki oraz wierzytelności własne lub aktywa finansowe utrzymywa-

² W świetle postanowień zmienionego MSR 39 wyróżnia się te same kategorie aktywów finansowych. Jednak zasady klasyfikacji do poszczególnych kategorii zostały zmienione.

³ Zgodnie ze zmienionym MSR 39 skutki wyceny aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży mogą być ujmowane wyłącznie w kapitale z aktualizacji wyceny.

ne do terminu wymagalności) właściwa stopa procentowa to stopa stosowana uprzednio do wyceny danego składnika aktywów finansowych lub portfela podobnych składników aktywów finansowych (§ 24 ust. 2 pkt 1 RIF). Zatem wartość, do której zostanie doprowadzony składnik aktywów finansowych, oprocentowany według stałej stopy procentowej, będzie wyznaczona przez wzór:

$$WB = \sum_i \frac{P \cdot CF_i}{(1 + R_E)^i}$$

gdzie:

WB – wartość bilansowa składnika aktywów o stałym oprocentowaniu, zaliczonego do aktywów finansowych stanowiących udzielone pożyczki i wierzytelności własne lub aktywów finansowych utrzymywanych do terminu wymagalności,

CF_i – oczekiwany strumień pieniężny w momencie i ,

P – prawdopodobieństwo otrzymania zapłaty CF_i w terminie i ,

R_E – efektywna stopa zwrotu ustalona dla składnika aktywów finansowych.

W przypadku aktywów finansowych o zmiennym oprocentowaniu wartością, do której należy doprowadzić składnik aktywów finansowych wskutek zastosowania procedury utraty wartości, jest – w zasadzie – wartość godziwa [*Interpretation and Application...* 2003, s. 39 – IGC 182].

W razie ustania przyczyny, dla której dokonano odpisu aktualizującego z tytułu utraty wartości, równowartość całości lub odpowiedniej części odpisu zwiększa wartość danego składnika aktywów i podlega zaliczeniu do przychodów finansowych. W przypadku aktywów finansowych wycenianych według skorygowanej ceny nabycia „rozwiązanie” odpisu aktualizującego nie może jednak doprowadzić jego wartości do kwoty przewyższającej wycenę ustaloną na podstawie pierwotnych założeń, nie uwzględniających wystąpienia utraty wartości (art. 35c uor w związku z § 24 ust. 4 RIF). Sposób ustalania utraty wartości przedstawia przykład 1.

Przykład 1⁴

Spółka PEWNA SA udzieliła 1 lipca 2003 r. spółce BETA SA pożyczki w wysokości 10 mln zł, oprocentowanej według stałej 10-procentowej stopy (odsetki nie są kapitalizowane). Odsetki są płatne 30 czerwca każdego roku. Pożyczka podlega spłacie 30 czerwca 2006 r.

Spółka BETA SA zapłaciła odsetki 30 czerwca 2004 r. Przy sporządzeniu sprawozdania finansowego za 2004 r. spółka PEWNA SA uzyskała informację o problemach finansowych spółki BETA SA. Po analizie okazało się, że spłata całości odsetek oraz 40% wartości nominalnej jest mało prawdopodobna. Szacunki te pozostały niezmienione w 2005 r. Spółka BETA SA, zgodnie z oczekiwaniami, nie

⁴ W przykładzie pomieto efekty wynikające z ujęcia i wyceny aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

spłaciła odsetek w 2005 r. i 2006 r., a w 2006 r. spłaciła 6 mln z 10 mln zł wartości nominalnej. Pozostała kwota, tj. 6 mln zł, została umorzona w dniu 30 czerwca 2006 r.

Księgowania dotyczące udzielonej pożyczki byłyby następujące:

1 lipca 2003 r.

1. Udzielenie pożyczki spółce BETA SA

Dt – długoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – wartość nominalna	– 10 000 000
Ct – rachunek bieżący	– 10 000 000

Wycena udzielonej pożyczki na dzień bilansowy wymaga ustalenia efektywnej stopy procentowej:

$$IRR = 10\%$$

oraz ustalenia skorygowanej ceny nabycia, przedstawionej w tab. 1.

31 grudnia 2003 r.

2. Naliczenie odsetek od udzielonej pożyczki spółce BETA SA

Dt – długoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – naliczone odsetki	– 500 000
Ct – przychody finansowe – odsetki	– 500 000

30 czerwca 2004 r.

3. Spłata odsetek od udzielonej pożyczki spółce BETA SA

Dt – rachunek bieżący	– 1 000 000
Ct – długoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – naliczone odsetki	– 500 000
Ct – przychody finansowe – odsetki	– 500 000

Wycena na kolejne dni bilansowe wymaga ustalenia skorygowanej ceny nabycia wierzytelności z tytułu udzielonej pożyczki, uwzględniającej trwałą utratę wartości. Skorygowana cena nabycia wierzytelności jest zatem równa sumie oczekiwanych strumieni pieniężnych, zdyskontowanych z użyciem pierwotnej, efektywnej stopy procentowej (tj. 10%). Na dzień 31 grudnia 2004 r. wartość tę należy ustalić w następujący sposób:

$$WB = \frac{6000000}{(1 + 10\%)^{1,5}} = 5200705.$$

Ponieważ ujęta w księgach wartość składnika aktywów finansowych wynosi 10,5 mln zł (z uwzględnieniem odsetek naliczonych na 31 grudnia 2003 r.), odpis aktualizujący jest równy 5 299 295 zł.

$$\text{Odpis aktualizujący} = 10\,500\,000 - 5\,200\,705 = 5\,299\,295.$$

Tabela 1. Ustalenie skorygowanej ceny nabycia dla udzielonej pożyczki bez uwzględnienia utraty wartości – przykład 1

Wyszczególnienie	Skorygowana cena nabycia na początek okresu (bez uwzględnienia płatności odsetek)	Płatność odsetek i wartości nominalnej	Skorygowana cena nabycia na początek okresu (po uwzględnieniu płatności odsetek)	Skorygowana cena nabycia na koniec okresu	Przychody z tytułu odsetek razem
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5) = (4) - (3)
1.07.03-31.12.03 Obliczenia			10 000 000	10 500 000	500 000
1.01.04-30.06.04 Obliczenia	10 500 000	0	10 500 000	$10\,000\,000 \cdot (1+10\%/2)$ 11 000 000	$10\,500\,000 - 10\,000\,000$ 500 000
1.07.04-31.12.04 Obliczenia	11 000 000	1 000 000	10 000 000	$10\,000\,000 \cdot (1+10\%)$ 10 500 000	$11\,000\,000 - 10\,500\,000$ 500 000
1.01.05-30.06.05 Obliczenia	10 500 000	0	10 500 000	$10\,000\,000 \cdot (1+10\%/2)$ 11 000 000	$10\,500\,000 - 10\,000\,000$ 500 000
1.07.05-31.12.05 Obliczenia	11 000 000	1 000 000	10 000 000	$10\,000\,000 \cdot (1+10\%)$ 10 500 000	$11\,000\,000 - 10\,500\,000$ 500 000
01.07.05-30.06.06 Obliczenia	10 500 000	0	10 500 000	$10\,000\,000 \cdot (1+10\%/2)$ 11 000 000	$10\,500\,000 - 10\,000\,000$ 500 000
1.07.06 Obliczenia	11 000 000	11 000 000	0	0	$11\,000\,000 - 10\,500\,000$ 500 000
				0	0

31 grudnia 2004 r.

4. Ujęcie odpisu aktualizującego wartość pożyczki.

Dt – długoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – naliczone odsetki	– 500 000
Dt – koszty finansowe – z tytułu odsetek ⁵	– 4 799 295*
Ct – długoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – odpisy aktualizujące	– 5 299 295

* Wartość kosztów z tytułu odpisów aktualizujących ustalono jako różnicę pomiędzy wartością odpisu aktualizującego a naliczonymi odsetkami:

$$5\,299\,295 - 4\,799\,295 = 4\,799\,295.$$

31 grudnia 2005 r.

5. Ujęcie odsetek naliczonych od udzielonej pożyczki spółce BETA SA

Dt – krótkoterminowe ⁶ aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – naliczone odsetki	– 1 000 000
Ct – krótkoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – odpisy aktualizujące	– 479 929,5**
Ct – przychody finansowe – odsetki	– 520 070,5*

* Przychody z tytułu odsetek: $10\% \cdot 5\,200\,705 = 520\,070,50$.

** Korekta odpisów aktualizujących jest równa różnicy pomiędzy odsetkami naliczonymi a przychodami z tytułu odsetek:

$$1\,000\,000 - 520\,070,50 = 479\,929,50.$$

30 czerwca 2006 r.

6. Ujęcie naliczonych odsetek od udzielonej pożyczki spółce BETA SA

Dt – krótkoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA (naliczone odsetki)	– 500 000
Ct – krótkoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA (odpisy aktualizujące)	– 220 775,5**
Ct – przychody finansowe – odsetki	– 279 224,5*

* Przychody z tytułu odsetek:

$$(5\,200\,705 + 520\,070,50) \cdot [(1+10\%)^{0,5} - 1] = 279\,224,50$$

⁵ Sposób prezentacji odpisów aktualizujących został określony przez § 37 ust. 2 RIF.

⁶ Wierzytelności z tytułu pożyczek ujęto na kontach właściwych dla aktywów krótkoterminowych, ze względu na oczekiwany termin ich spłaty w 2006 r. W praktyce konieczne może być przeksięgowanie wierzytelności z tytułu pożyczek z długoterminowych do krótkoterminowych (jeżeli konstrukcja planu kont przewiduje odrębne konta dla wierzytelności z tytułu pożyczek długoterminowych i krótkoterminowych). Księgowanie to pominięto w tym przykładzie.

** Korekta odpisów aktualizujących jest równa różnicy pomiędzy odsetkami naliczonymi a przychodami z tytułu odsetek:

$$500\ 000 - 279\ 224,50 = 220\ 775,50.$$

7. Spłata 6 mln zł przez spółkę BETA SA

Dt – rachunek bieżący	– 6 000 000
Ct – krótkoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – wartość nominalna	– 6 000 000

8. Umorzenie pozostałej kwoty wierzytelności z tytułu pożyczki, udzielonej spółce BETA SA

Dt – krótkoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – odpisy aktualizujące	– 6 000 000*
Ct – krótkoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – wartość nominalna	– 4 000 000
Ct – krótkoterminowe aktywa finansowe, wierzytelności własne – pożyczka BETA SA – naliczone odsetki	– 2 000 000

* Przed umorzeniem wierzytelności z tytułu pożyczki saldo odpisów aktualizujących było równe:

$$5\ 299\ 295 + 479\ 929,50 + 220\ 775,50 = 6\ 000\ 000.$$

MSR 39 wprowadza analogiczne zasady ustalania utraty wartości aktywów finansowych wycenianych według skorygowanej ceny nabycia jak RIF⁷.

3. 2. Utrata wartości aktywów finansowych stanowiących aktywa finansowe dostępne do sprzedaży, wycenianych według wartości godziwej

W przypadku aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży wycenianych według wartości godziwej kwota odpisu aktualizującego doprowadza składnik aktywów do poziomu wartości godziwej. W przypadku, gdy wartość godziwa przewyższa cenę nabycia (skorygowaną cenę nabycia), procedura utraty wartości właściwie nie jest stosowana – a skutki utraty wartości zmniejszają uprzednio ujęte w kapitale z aktualizacji wyceny kwoty. Utrata wartości występuje jednak zazwyczaj w przypadku, gdy wartość składnika aktywów jest niższa od wartości w cenie nabycia (skorygowanej cenie nabycia). Wówczas procedura uwzględnienia utraty wartości jest inna niż przy „zwykłej” wycenie tych składników aktywów, gdyż kwoty, które zostały uprzednio ujęte w kapitale z aktualizacji wyceny, są – w momencie wystąpienia utraty wartości aktywów finansowych – odniesione na koszty finansowe (§ 24 ust. 2 pkt 2 RIF).

⁷ Zob. MSR 39, § 63, 64.

Przykład 2⁸

Spółka PEWNA SA nabyła 1 lipca 2003 r. obligacje wyemitowane przez spółkę GAMMA SA, wyemitowane 1 lipca 2001 r., o terminie wykupu 30 czerwca 2005 r., za cenę 5 366 678 zł. Oprocentowanie obligacji jest stałe i wynosi 10%. Oprocentowanie to jest płatne 30 czerwca każdego roku. Wartość nominalna obligacji wynosi 5 mln zł. Nabyte obligacje zostały zakwalifikowane do dostępnych do sprzedaży. Skutki wyceny tych aktywów są odnoszone przez spółkę PEWNA SA na kapitał z aktualizacji wyceny⁹.

Wskutek wzrostu stóp procentowych wartość obligacji na 31 grudnia 2003 r. spadła do poziomu 5 200 000 zł. W 2004 r. pojawiły się wątpliwości co do wypłacalności spółki GAMMA SA. W związku z tym wartość obligacji spadła do poziomu 4 500 000 zł. Ostatecznie spółka wykupiła w terminie nabyte obligacje. Efektywna stopa procentowa R_E jest równa:

$$5366678 = \frac{500000}{(1 + R_E)} + \frac{5500000}{(1 + R_E)^2}.$$

Efektywna stopa procentowa (R_E) jest równa 6%. Ustalenie skorygowanej ceny nabycia, wartości bilansowej składnika aktywów oraz skutków ustalenia utraty wartości przedstawiono w tab. 2.

MSR 39 wprowadza analogiczne zasady ustalania utraty wartości aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży jak RIF¹⁰.

3. 3. Utrata wartości aktywów finansowych przeznaczonych do obrotu lub dostępnych do sprzedaży, wycenianych według ceny nabycia

W przypadku aktywów finansowych wycenianych według ceny nabycia utratę wartości ustala się jako różnicę między wartością składnika aktywów wynikającą z ksiąg rachunkowych i bieżącą wartością przyszłych, oczekiwanych przepływów pieniężnych, zdyskontowaną za pomocą bieżącej rynkowej stopy procentowej (§24 ust. 2 pkt 3 RIF), a więc wartością godziwą. Zasadniczym problemem przy stosowaniu powyższej reguły jest to, że aktywa finansowe przeznaczone do obrotu i dostępne do sprzedaży wycenia się według ceny nabycia tylko wówczas, gdy wartości godziwej nie można ustalić w wiarygodny sposób. Problemem przy ustalaniu utraty wartości przez te aktywa finansowe jest zatem określenie zdarzeń

⁸ W przykładzie pomięto efekty wynikające z ujęcia i wyceny aktywów lub rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

⁹ Zgodnie z § 21 ust. 2 RIF skutki wyceny aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży mogą być odnoszone na przychody lub koszty finansowe lub na kapitał z aktualizacji wyceny. W świetle zmienionego standardu MSR 39, skutki wyceny aktywów finansowych dostępnych do sprzedaży są obowiązkowo odnoszone na kapitał (zob. MSR 39; § 55b).

¹⁰ Zob. MSR 39, § 67-70.

wpływających na oczekiwane strumienie pieniężne wynikające z aktywów finansowych. W świetle MSR 39, §59 „Do obiektywnych dowodów na utratę wartości lub nieściągalność składnika aktywów finansowych czy grupy aktywów finansowych zaliczane są uzyskane przez posiadacza składnika aktywów informacje dotyczące:

- a) znaczących trudności finansowych emitenta,
- b) faktycznego niedotrzymania warunków umowy, np. niespłacenia odsetek lub kapitału albo zalegania ze spłacaniem odsetek lub kapitału,
- c) przyznania pożyczkobiorcy przez pożyczkodawcę, ze względów ekonomicznych lub prawnych związanych z trudnościami finansowymi pożyczkobiorcy, udogodnienia, którego w innym wypadku pożyczkodawca by nie udzielił,
- d) wysokiego prawdopodobieństwa upadłości emitenta lub innej reorganizacji finansowej,
- e) zaniku aktywnego rynku na dany składnik aktywów finansowych ze względu na trudności finansowe¹¹ lub,
- f) dane wskazujące, że istnieje mierzalne zmniejszenie w oczekiwanych przyszłych strumieniach pieniężnych z grupy aktywów finansowych od momentu początkowego ujęcia tych aktywów, choć zmniejszenie to nie może być jeszcze przyporządkowane do poszczególnego składnika aktywów finansowych w grupie, a w szczególności:
 - niekorzystne zmiany w sytuacji finansowej dłużników w grupie [...] lub
 - krajowe lub lokalne warunki ekonomiczne które są skorelowane z utratą wartości przez aktywa w grupie”¹².

4. Podsumowanie

Powyższe opracowanie miało przedstawić zasadnicze problemy rachunkowe związane z szacunkiem utraty wartości przez aktywa finansowe. Reguły szacowania utraty wartości przez te aktywa wynikają z założeń dotyczących metod wyceny, właściwych dla poszczególnych kategorii aktywów finansowych. Praktyczne zastosowanie tych reguł wymaga jednak budowy modelu pozwalającego na oszacowanie prawdopodobieństwa uzyskania korzyści z aktywów finansowych. Prawdopodobieństwo uzyskania strumieni pieniężnych jest bowiem istotnym parametrem określającym wartość bilansową składników aktywów finansowych. Budowa takiego modelu stanowi zasadniczą trudność w procesie szacowania utraty wartości.

¹¹ Jednak „Zanik aktywnego rynku spowodowany wycofaniem papierów wartościowych jednostki gospodarczej z publicznego obrotu nie stanowi dowodu na utratę wartości. Obniżenie *ratingu* kredytowego jednostki gospodarczej samo z siebie także nie stanowi dowodu na utratę wartości, choć może stać się takim dowodem przy uwzględnieniu innych dostępnych informacji”, zob. [*Credit Risk...* 2002], MSR 39, § 110, s. 1207; cyt. za tłumaczeniem polskim z 1999 r., s. 1166.

¹² Zob.: [*Credit Risk...* 2002], MSR 39, § 110, s. 1207; cytat za tłumaczeniem polskim z 1999 r., s. 1165.

Literatura

- Epstein B. J., Mirza A. A., *Interpretation and Application of International Accounting Standards 2003*, John Wiley & Sons Inc. 2003.
- International Financial Reporting Standards 2003*, International Accounting Standards Board, London EC4M 6XH United Kingdom 2003.
- International Financial Reporting Standards 2004*, International Accounting Standards Board, London EC4M 6XH United Kingdom 2004.
- Saunders, A. Allen L., *Credit Risk Measurement. New Approaches to Value at Risk and Other Paradigms*, John Wiley & Sons Inc., 2002.
- Sprawozdanie finansowe bez tajemnic*, red. G. K. Świdarska, Difin, Warszawa 2003.

THE DEPRECIATION OF FINANCIAL ASSETS

Summary

The paper presents main accounting problems related to estimation of impairment of financial assets. Rules of estimation of financial assets impairment result from the assumptions of measurement rules, appropriate to different categories of financial assets. Financial assets held to maturity and loans and receivables are measured by discounting expected cash flows at the original effective rate. In the case of financial assets available for sales and financial assets held for trading, impairment is estimated on the basis of fair value of financial asset.